

ŠLACHTICKÉ KNIŽNICE NA ÚZEMÍ DNEŠNEJ UKRAJINY HISTORICKÝ OSUD TROCH VYBRANÝCH ZBIEROK¹

MGR. OLEKSANDRA ZALOHINA

zalohina1@uniba.sk
Katedra knižničnej
a informačnej vedy FiF UK
<https://fphil.uniba.sk/kkiv/>

Purpose: The aim of the paper is to analyse the historical development, function and fate of three dynastic libraries in the territory of present-day Ukraine – the libraries of the Galagan and Mikoševský families and the library of Pavel Platonovich Pototsky. The author describes how they were established, how the collections were structured and organised, their social and cultural significance and their transformation or dissolution.

Methodology: The research was carried out through the analysis of historical documents, preserved catalogues, scholarly studies, memoirs and secondary literature. The method of content and discourse analysis was applied to interpret the function of the libraries in a broader cultural-historical context.

Results: The analysis showed that dynastic libraries played a significant role in the development of education, science and national awareness. Each of them emerged in a different historical and social context, but they were united by the aim of systematically collecting and disseminating knowledge. The collections covered a wide range of topics, were systematically organised and a broad professional and scholarly community had access to them. The political events of the 20th century gradually led to their nationalisation, dispersal or demise.

Conclusions: Dynastic libraries are an important part of Ukraine's cultural heritage and the history of book culture. Studying them provides an insight into how knowledge is preserved and how individuals can affect the cultural development of society.

Keywords: dynastic libraries, the Galagan family, the Mikoševský family, Pavel Platonovich Pototsky, history of book culture, cultural heritage, Ukrainian Soviet Socialist Republic

№ 187 Кієвъ Кієв

Коллежія Павла Галагана.

Le collège de Paul Galagane.

Изданіе Фотографіа Д. Маркова, Крещатикъ № 6.

PŮVODNÁ BUDOVA KNIŽNICE GALAGANOVCOV (NÁRODNÁ KNIŽNICA UKRAJINY)

ÚVOD

Knižnice ako súčasť kultúrneho dedičstva ľudstva zohrávali v dejinách mimoriadne významnú úlohu. V priebehu stáročí sa stali nielen miestami sústreďovania a uchovávanía písomného poznania, ale aj symbolmi vzdelanosti, spoločenského postavenia, moci a identity. Osobitne to platí pre súkromné šľachtické knižnice, ktoré vznikali v období novoveku ako výsada vzdelanej vrstvy a často odrážali intelektuálny svet svojich zakladateľov. Ich význam však nebol obmedzený len na súkromnú sféru. Mnohé z týchto knižníc sa neskôr stali základom verejných vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií, čím výrazne prispeli k rozvoju národnej kultúry a vedy.

Na území dnešnej Ukrajiny, najmä v období existencie Ruského impéria a neskôr Sovietskeho zväzu, zohrávali šľachtické knižnice špecifickú úlohu. V prostredí zložitých politických, jazykových a náboženských vzťahov predstavovali nielen centrá vzdelanosti, ale aj priestory formovania národného povedomia. Boli miestami vplyvu západoeurópskej, ruskej a ukrajinskej kultúry, kde sa uchovávali a spracúvali pramene týkajúce sa dejín krajiny, náboženstva, literatúry, folklóru a vedy. Z tohto hľadiska je ich výskum

dôležitým príspevkom nielen k dejinám knižnej kultúry Ukrajiny, ale aj celej východnej Európy.

Článok sa zameriava na tri šľachtické knižnice, ktoré predstavujú rôzne etapy vývoja tohto fenoménu: knižnicu rodu Galaganovcov, knižnicu Mikoševských a knižnicu Pavla Platonoviča Potockého. Každá z nich bola založená v inom historickom období a spoločenskom kontexte, mala odlišné tematické zameranie, spôsob organizácie a aj osud po zmene politického režimu. Napriek uvedeným rozdielom ich spája spoločné úsilie o zachovanie a sprostredkovanie poznania – či už ako súčasť vzdelávania, verejných inštitúcií alebo vedeckej činnosti.

Cieľom príspevku je analyzovať a porovnať hlavné charakteristiky týchto troch knižníc: ich vznik, vývoj, spoločenskú funkciu, štruktúru fondu, spôsob usporiadania, princípy katalogizácie, spoluprácu s inými inštitúciami a napokon ich zánik. Osobitnú pozornosť venujeme ich prínosu pre rozvoj kultúrneho života Ukrajiny v období 18. – 20. storočia, ako aj ich osudu počas sovietskeho režimu, počas ktorého boli mnohé z týchto inštitúcií zlikvidované, znárodnené alebo rozptýlené.

Autorka uplatnila kvalitatívne výskumné metódy, a to sémantickú analýzu, diskurzívnu analýzu a obsahovo-

vú analýzu. Keďže množstvo informácií o vybraných rodových knižniciach je obmedzené, autorka využila dostupné primárne a sekundárne pramene – zachované katalógy, historické štúdie, memoáre a odbornú literatúru. Výber knižníc nebol náhodný; predstavujú reprezentatívne príklady rôznych foriem šľachtických knižničných fondov: od rodinnej knižnice s verejným dosahom (Galaganovci), cez menšiu, no tematicky rozmanitú knižnicu strednej poľskej šľachty (Mikoševskí), až po veľkolepú zbierku, ktorá mala ambíciu stať sa základom národného múzea (Potocký).

KNIŽNICA GALAGANOVCOV

VZNIK A VÝZNAM

História knižnice Galaganovcov siaha až do 18. storočia. Hryhorij Galagan, hlavný zakladateľ knižnice, pochádzal z kozácko-staršinského rodu Galaganovcov, ktorí koncom 18. storočia získali šľachtický titul. Knižnica vznikla ako výsledok knižného zberateľstva niekoľkých generácií tejto rodiny. Hlavným prameňom pri výskume jej histórie bol katalóg zostavený v roku 1853 známym historikom a etnografom Mykolom Markevičom (1804 – 1860), ktorý bol zároveň príbuzným rodiny Galaganovcov (Shchapov 1959). Najpravdepodobnejším zakladateľom knižnice bol Ivan Hryhorovyč Galagan (1740(39?) – 1789). Pôvodné knižničné fondy sa sústreďovali v rodovom sídle Sokyryntsi v Prilučskom okrese (dnes Černihivskej oblasti) na ľavom brehu Ukrajiny. V tom čase boli Sokyryntsi známe nielen svojou architektúrou, ale aj kultúrno-osvetovou činnosťou Galaganovcov, ktorí značne prispeli k zviditeľneniu obce ako regionálneho centra kultúry (Bilokon 1988). Najväčší rozmach však knižnica zaznamenala v 19. storočí zásluhou Hryhorija Pavloviča Galagana (1819 – 1888), významného verejného činiteľa a mecéna. Členovia rodu, ktorí mali vojenské, úradnícke alebo kultúrne vzdelanie, uchovávali v knižnici právne kódexy, historické diela, teologické texty a iné publikácie potrebné pre ich odbornú a vzdelávaciu činnosť (Myshchenko 1888). Knihy boli rozdelené do tematických a funkčných skupín: právnická literatúra, historické práce, náboženské knihy, literatúra o hospodárení (chov dobytka, včelárstvo, poľnohospodárstvo).

Katalogizácia Galaganovej knižnice nepredstavovala len technický aspekt evidencie kníh, ale bola plnohodnotnou súčasťou organizačnej kultúry inštitúcie. Odrážala vedecký prístup k systematizácii poznania zameraný na presnosť, systematickosť a dostupnosť. Katalóg z roku 1853 obsahoval 897 názvov tlačených publikácií. Osobitnú pozornosť si zasluhuje jeho štruktúra, ktorá vypovedá o predstave Markeviča v otázke organizácie poznania (Kolesnyk 1973).

Katalóg pozostával z pätnástich sekcií:

- teológia;
- historické vedy, biografie, memoáre, korešpondencia, štatistika a geografia;
- štatistika, geografia, cestopisy;
- geografické atlasy, mapy a plány;
- ruská literatúra;
- cudzojazyčná literatúra a preklady do ruštiny;
- filozofia, politika, morálka;
- právo;
- jazykoveda;
- matematické vedy, mechanika, stratégia;
- prírodná história;
- hospodárstvo, poľnohospodárstvo, domáce hospodárenie;
- medicína;
- výtvarné umenie – architektúra, sochárstvo, maliarstvo, záhradná architektúra;
- preklady z cudzích jazykov (najmä beletria 18. storočia).

Po absolvovaní právnických štúdií v Petrohrade sa Hryhorij vrátil do Sokyryntsov, kde sa aktívne venoval spoločenskej činnosti a inicioval viaceré kultúrno-vzdelávacie projekty. Jedným z nich bolo založenie Kolégia Pavla Galagana v Kyjeve v roku 1871, ktoré nieslo meno jeho predčasne zosnulého syna (Denysko a Rudakova 2017). Rodová knižnica sa stala súčasťou vzdelávacej inštitúcie s poloverejným charakterom. Jej presun do Kyjeva nebol len praktickým rozhodnutím, ale premysleným kultúrnym gestom, ktorého cieľom bolo ukotvenie intelektuálneho bohatstva v centre vtedajšieho ukrajinského spoločenského života. Knižnica bola umiestnená v hlavnej budove kolégia na ulici Fundukleivska č. 11 (dnes ul. Bohdana Chmeľnyckého). Priestory boli špeciálne upravené – zahŕňali sály s drevenými policami, čítareň a knižné sklady. Dodnes sa jedna z miestností zachovala v pôvodnej podobe (Stolbiuk 2024).

Kolégium Pavla Galagana patrilo medzi elitné vzdelávacie inštitúcie zamerané na podporu nadaných

mladých ľudí z rôznych častí Ukrajiny. Fungovalo podľa vzoru klasických gymnázií so silným dôrazom na humanitné vedy a usilovalo sa o komplexný – intelektuálny aj morálny – rozvoj žiakov (Shandro 2021). Knižnica Galaganovcov, najmä po svojom začlenení do kolégia, nebola striktno uzavretou inštitúciou. Študenti ju mohli využívať denne, pričom mali prístup nielen k učebniciam, ale aj k vedeckej, publicistickej a umeleckej literatúre v ukrajinskom, ruskom, poľskom, francúzskom či latinskom jazyku. Takéto prostredie podporovalo samostatné myslenie, tvorbu nových myšlienok a oboznamovanie sa so súdobými vedeckými smermi a historickými prameňmi.

Vďaka renomé rodiny a osvete sa knižnica stala dostupnou aj pre širšie vrstvy kyjevskej inteligencie – vedcov, spisovateľov, kultúrnych činiteľov a výskumníkov z celého územia vtedajšej Malorosie (dnešnej Ukrajiny). Mimoriadnym prínosom pre popularizáciu knižnice bol samotný Hryhorij Galagan, ktorý dbal na kvalitu jej fondu a na jeho prístupnosť pre bádateľov. Je známe, že medzi používateľmi knižnice boli také osobnosti ako spisovateľ Ivan Franko (1856 – 1916), politický teoretik Mychajlo Drahomanov (1841 – 1895), historik a archeológ Volodymyr Antonovyč (1834 – 1908), spisovateľ a literárny vedec Borys Hrinčenko (1863 – 1910), orientalista a polyglot Ahatanhel Krymskij (1871 – 1942) či historik Oleksandr Lazarevskij (1834 – 1902) (Pasičnyk 2006). Najvýznamnejšou inštitúciou, s ktorou knižnica udržiavala úzke kontakty, bola Univerzita sv. Vladimíra v Kyjeve (v súčasnosti Kyjevská národná univerzita Tarasa Ševčenka), pričom mnohí univerzitní profesori pôsobili ako mentori alebo kurátori kolégia.

Hryhorij Galagan udržiaval osobné kontakty s kníhkupcami z Kyjeva, Petrohradu, Moskvy, Lipska či Paríža. Pravidelne dostával katalógy nových titulov, objednával knihy pre knižnicu a sledoval novinky z oblasti humanitných i prírodovedných disciplín. Niektorí vydavatelia sami ponúkali svoje publikácie kolégiu ako prestížnej inštitúcii s vysokou kultúrnou úrovňou.

Knižnica udržiavala kontakty aj s redakciami vedeckých a kultúrnych časopisov, ktoré jej posielali výťažky na odber alebo výmenu. Súčasťou zbierky sú tak periodiká ako *Kievskaja starina*, *Russkaja mysl*, *Istoričeskij vestnik* a ďalšie renomované vedecké časopisy (Denysko a Rudakova 2017).

Tematické spektrum knižnice zahŕňalo vzácne pramene o dejinách; historicko-archeografické opisy miest, kláštorov a regiónov; literatúru z oblasti práva, filozofie, hospodárskych dejín, štatistiky a etnografie

so zameraním na ukrajinské tradície, obrady, každodenný život, poverby a legendy. Jadro fondu tvorili historické knihy – predovšetkým o Ukrajine a Európe. Zvláštne miesto zaujímala stará ukrajinská literatúra a ľudová poézia, zbierky folklórnych textov a historických piesní. Veľký dôraz sa kládol aj na filozofickú literatúru vrátane Platóna, Aristotela, Kanta, Rousseaua a ďalších autorov z oblasti etiky, politickej filozofie a logiky. Nechýbala ani ruská a západoeurópska beletria (preklady i originály), ani literárna veda a jazykoveda. Medzi beletriou dominovali klasickí autori ako Ševčenko, Hohol, Kvitka-Osnovjanenko, Puškin, Lermontov, Žukovskij, Goethe, Schiller, Byron, Mickiewicz, Sienkiewicz a mnohí ďalší. Mimoriadne silne bola zastúpená jazykovedná a literárna oblasť, konkrétne práce venované histórii ukrajinského, ruského, poľského i latinského jazyka a gramatiky, rétorika a slovníky (*Istorychni bibliotechni zibrannia* 2020).

Osobitné miesto mala náboženská a teologická literatúra, najmä *Biblie* v rôznych jazykoch, diela cirkevných otcov, teologické traktáty a staroslovienske texty. Ďalšou významnou zložkou fondu boli prírodné vedy (geografia, botanika, zoológia, fyzika, chémia, matematika) či praktické príručky (poľnohospodárstvo, včelárstvo, pestovanie tabaku, záhradníctvo, technika a hygiena) (*Instytut* [s. a.]).

Na základe zachovaných dokumentov mala knižnica Galaganovcov už v roku 1896 vo svojich fondoch 3 758 titulov v 10 522 zväzkoch (Kolesnyk 1971). Tento údaj však nemožno považovať za konečný, pretože ďalšie nákupy, dary, dedičstvá a integrácia iných knižničných zbierok postupne premenili knižnicu na seriózne vedecké knižničné centrum. K výraznému nárastu fondu došlo najmä v období rokov 1900 – 1917, kedy sa Kolégium Pavla Galagana rýchlo rozvíjalo a rástol aj dopyt po odbornej literatúre medzi študentmi a učiteľmi. Na začiatku 20. rokov 20. storočia fond presahoval už 20 000 zväzkov, čím sa knižnica zaradila medzi najväčšie súkromné (v skutočnosti však poloverejné) knižnice na území Malorosie (dnešnej Ukrajiny) (Kolesnyk 1971).

Celý fond kolégiovej knižnice bol rozdelený do 10 oddelení podľa vedných odborov:

- referenčný a bibliografický fond;
- filozofia, pedagogika a psychológia;
- teológia;
- právo a spoločenské vedy;
- filológia;
- matematika a prírodné vedy;
- literárna tvorba;

OBR. 2 KNIŽNICA GALAGANOVCOV (NÁRODNÉ UKRAJINSKÉ MÚZEUM LITERATÚRY)

- svetová literatúra;
- geografia;
- „rôzne“ publikácie a periodiká (Budzar a Kovalov 2021).

Dalo by sa teda povedať, že knižnica sa riadila systémom Deweyho desatinného triedenia; informácie o systéme usporiadania kníh v rámci jednotlivých oddelení sa však zatiaľ nepodarilo dohľadať.

Základom fondu bola rodinná knižnica Galaganovcov – Hryhorij Galagan investoval nemalé prostriedky do nákupu kníh významných vydavateľstiev v Petrohrade, Moskve, Varšave, Lvove, Paríži, Lipsku a vo Viedni. Dôležitým medzníkom bolo tiež získanie výnimočnej knižnej zbierky historika Mykolu Markeviča – zhruba 1 505 titulov v 4 169 zväzkoch (Kolesnyk 1973). Zbierka obsahovala knihy z oblasti histórie, etnografie, literatúry, ako aj archívne dokumenty a značne obohatila vedeckú časť fondu. Budzar a Kovalov (2021, s. 330) uvádzajú, že „*zaujímavá je mini – kolekcia kníh, ktorú manželka Galaganovci – Hryhorij Pavlovič a jeho manželka Kateryna Vasylyvna – zakúpili počas svojich zahraničných ciest*“. To dokazuje, že knihy boli kupované aj v rámci prí-

ležitostných ciest a následne sa stávali súčasťou knižnice. Je však potrebné poznamenať, že galaganovský knižný fond do roku 1853 nebudovali výlučne Ivan a Hryhorij Galaganovci, ale bol dopĺňaný aj inými členmi rodiny.

Ďalším významným zdrojom prírastku fondu boli dary. Je známe, že mnohé exempláre obsahovali autografy darcov, venovania a inškripcie, čo knižnici pridávalo hodnotu aj ako pamätnému fondu (*Inštytut* [s. a.]). Dary prichádzali aj zo zahraničia – od profesorov, univerzít a knižníc, ktoré si uvedomovali význam Galaganovho kolégia ako ukrajinského vzdelávacieho centra.

Rozsah knižnice Galaganovcov bol teda výnimočný nielen z hľadiska počtu titulov, ale aj z hľadiska obsahu. Knižnica predstavovala jedinečné prepojenie rodinnej tradície so vzdelávacími a vedeckými potrebami danej doby a bola porovnateľná so štátnymi akademickými knižnicami. Tematický záber Galaganovskej knižnice tiež ukazuje, že nešlo výlučne o vzdelávaciu inštitúciu, ale o univerzálny vedecko-kultúrny priestor. Zbierka spĺňala potreby gymnazistu i filológa, historika i teológa, roľníka hľada-

júceho informácie o pestovaní tabaku i intelektuála ponoreného do Kanta či Ševčenka. Po založení Kolégia Pavla Galagana sa fond knižnice každoročne dopĺňal podľa potrieb študijného plánu. Nakupovali sa učebnice, príručky, slovníky, encyklopédie, atlasy a množstvo publikácií na podporu výučby cudzích jazykov – francúzštiny, nemčiny, latinčiny a gréčtiny.

ZÁNİK

Knižnica rodu Galaganovcov, podobne ako samotné Kolégium Pavla Galagana, prestala existovať v pôvodnej podobe počas prvých rokov sovietskej moci. Jej zánik nebol náhlou katastrofou, ale výsledkom zložitého súboru politických, ideologických a administratívnych procesov, ktoré prebiehali v rokoch 1917 – 1920. Po páde cárskeho režimu a počas revolučných rokov nasledovalo obdobie občianskej vojny a bojov o národnú a kultúrnu identitu (Ohloblyn 2003). Kolégium sa síce aj naďalej snažilo pokračovať v činnosti, no čelilo vážnym hrozbám – najmä strate materiálno-technického zázemia vrátane knižnice. V situácii politickej neistoty a hospodárskeho rozvratu boli súkromné vzdelávacie inštitúcie označené za „buržoázne“ a ich majetok podliehal znárodneniu.

Počas prvej svetovej vojny bolo kolégium evakuované a po návrate mu boli niektoré priestory odňaté a začali plniť funkciu lazaretu. Od roku 1917 sa začalo výrazné znižovanie finančnej podpory a čoskoro sa prísun prostriedkov úplne zastavil, čo viedlo k ukončeniu činnosti inštitúcie. Jedinú knižnicu sa však podarilo zachrániť; bola odovzdaná Akadémii vied a budova kolégia získala status knižničného objektu, čím sa zabezpečila jej ďalšia existencia.

V roku 1919 prešla knižnica spolu s kolégiom do správy dočasného výboru Všeukrajinskej akadémie vied, a to na základe rozhodnutia ľudového komisariátu školstva Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky – USSR (Kot 2020).

V roku 1923, po premene kolégia na pracovnú školu pomenovanú po Ivanovi Frankovi, bola podľa rozhodnutia Rady ľudových komisárov USSR a nariadenia komisariátu školstva knižnica kolégia definitívne pripojená k fondom Štátnej verejnej knižnice USSR (Kolesnyk 1988). Zbierka ako celok si zachovala svoju integritu, no časť fondu bola počas sovietskeho obdobia presunutá do výmenného a rezervného fondu knižnice. V 30. – 50. rokoch 20. storočia boli niektoré časti fondu identifikované v zbierkach Národnej knižnice, Inštitútu rukopisov, Múzea knihy

a tlače či Centrálného historického archívu. V rokoch 2000 – 2005 sa niektoré z exemplárov podarilo znovu identifikovať a vrátiť do historických zbierok.

KNIŽNICA RODU MIKOŠEVSKÝCH

O knižnici rodu Mikoševských sa v odbornej literatúre zachovalo len veľmi málo informácií. Jediná známa zmienka, ktorú sa nám podarilo nájsť, sa nachádza v práci Iriny Ciborovskej-Rymarovyč s názvom *Rodové knižnice Pravobrežnej Ukrajiny 18. storočia (Višneveckých – Mniškovcov, Potockých, Mikoševských): historický osud a súčasný stav* (2006). V porovnaní s dvoma ďalšími knižnicami, ktoré analyzujeme, je materiálu o knižnici Mikoševských relatívne málo. Napriek tomu môžu byť uvedené informácie cenným východiskom pre jej budúci výskum.

VZNIK A VÝZNAM

Knižnica rodu Mikoševských vznikla v prostredí poľskej šľachty stredného postavenia, ktorá nevlastnila majetky s poddanými na území pravobrežnej Ukrajiny patriacej v tom čase do Ruskej ríše. Analýza dostupných informácií o členoch rodu naznačuje, že jadro knižnice Františka Mikoševského sa sformovalo v poslednej štvrtine 18. storočia, pričom absorbovalo aj staršie zbierky pokrvných príbuzných (Ciborovska-Rymarovyč 2006).

Prvým známym menom v súvislosti s knižnicou je Stanisław Mikoševski, komorník Ruského vojvodstva, ktorého možno považovať za praotca rodinnej knižnice. Pre nedostatok dokumentov zostávajú neobjasnené roky jeho života, miesto pobytu a zloženie rodiny (rovnako ako v prípade jeho brata Bernarda Antoniho). Jeho vlastnoručné zápisky z rokov 1733 – 1734 potvrdzujú, že bol vášnivým bibliofilom a na knihy neváhal míňať nemalé finančné prostriedky; ich ceny zaznamenával na predsádkach a uvádzal, že sú súčasťou katalógu. Ďalším významným členom rodu bol Bernard Antoni, kanonik, ktorý sa venoval prekladu kníh. František Mikoševski, zastávajúci úrad zaslavského komorníka, do svojej knižnice zaradil zbierky oboch príbuzných a obohatil ich o vlastné knihy. Niektoré boli dedičstvom, iné boli zakúpené

za vysoké sumy alebo získané výmenou, ako napríklad dary od Karla Ferdinanda Schönhofera (Ciborovska-Rymarovyč 2006). Každá z generácií vlastníkov rozširovala zbierku podľa vlastných možností a intelektuálnych potrieb. Práve táto rôznorodosť pôvodu kníh robí z knižnice Mikošovských nielen intelektuálny archív, ale aj cenný prameň k dejinám knižnej kultúry daného regiónu.

Vzhľadom na nedostatok priamych dôkazov nie je známe, kde presne František Mikošovski žil a kde sa jeho knižnica pôvodne nachádzala. Vieme však, že knižná zbierka, ktorú daroval Volynskému lýceu v Kremenci, bola do tejto inštitúcie dopravená zo sídla v dedine Trusylivka vo Volynskej gubernii (dnes obec v Chmeľnyckej oblasti). V prostredí lýcea i neskoršej univerzity slúžila ako zdroj pre študentov, profesorov a bádateľov. Z tohto obdobia pochádzajú aj doklady o využívaní zbierky ako didaktickej pomôcky – dôkazom sú školské vydania a učebnice, ktoré sa v zbierke zachovali. Zbierka nachádzajúca sa v lýceu bola súčasťou širšej akademickej siete, ktorá zahŕňala aj medzinárodné kontakty. Knihy boli odosielané napríklad do Helsinskej univerzity, čo je dôkazom aktívnej výmeny poznatkov a dôvery v ich vedeckú hodnotu (Ciborovska-Rymarovyč 2006).

O kvantitatívnom zložení knižnej zbierky knižnice Volynského lýcea existujú rôzne údaje. Niektoré zdroje uvádzajú 838 zväzkov (Ohloblyn 2003; Kolesnyk 1988), iné 788 (Ciborovska-Rymarovyč 2006). Rukopisný katalóg knižnice Volynského lýcea však poskytuje informácie o knihách usporiadaných podľa formátu, pričom uvádza celkový počet zväzkov 838 (*Institut* [s. a.]). V porovnaní s inými šľachtickými knižnicami v regióne išlo o slušný fond, najmä ak zohľadníme jej odborný a tematický profil. Rukopisný katalóg, ktorý zachytáva formátové rozdelenie kníh navyše svedčí o systematickom prístupe k správe zbierky.

Zbierka zreteľne odráža intelektuálne záujmy svojich majiteľov. Popri tradičných humanitných oblastiach ako história, teológia, právo či jazykoveda mali silné zastúpenie aj prírodovedné a technické vedy: matematika, fyzika, chémia, architektúra, vojenská veda či geografia. Takáto šírka tém zodpovedá dobovému ideálu „univerzálnej“ knižnice, ktorá mala slúžiť praktickým aj vzdelávacím potrebám.

Zaujímavosťou je, že zbierka obsahovala aj periodiká a krásnu literatúru, čím sa približovala verejným knižniciam. Prítomnosť vzácnych bibliofilských titulov poukazuje nielen na ekonomickú silu rodiny Mikošovských, ale aj na jej kultúrnu ambíciu – vlastníť a uchovávať knihy so zberateľskou hodnotou. Súčas-

ťou zbierky boli aj populárne vydania, čo môže svedčiť o túžbe po nových poznatkoch.

Keďže knihy boli určené lýceu, má zmysel sledovať jeho ďalší osud. V roku 1832 bolo lýceum presťahované do Kyjeva a v rokoch 1833 – 1834 transformované na univerzitu. Časť dokumentácie aj s knižničnou zbierkou sa dostala do knižnice Kyjevskej univerzity sv. Vladimíra (dnes Kyjevská národná univerzita Tarasa Ševčenka). Ako bývalo zvykom pri presunoch a reorganizácii inštitúcií, časť zbierky sa stratila už počas prepravy z Trusylivky do Kyjeva.

ZÁNIK

19. augusta 1915, počas prvej svetovej vojny, nariadila dočasná vláda evakuáciu univerzitnej knižnice do Saratova, kde zostala do roku 1916 (Ciborovska-Rymarovyč 2006).

V roku 1927 sa na základe rozhodnutia kolégia Ludového komisariátu vzdelávania USSR z 2. augusta 1926 univerzitná knižnica, vrátane zbierok a priestorov, stala súčasťou Všeukrajinskej knižnice pri Ukrajinskej akadémii vied (Ohloblyn 2003). Počas druhej svetovej vojny bola knižnica v roku 1941 presťahovaná do mesta Ufa. V roku 1944 bola prevezená späť do Kyjeva a už v roku 1945 bola zbierka usporiadaná a umiestnená v Národnej knižnici Ukrajiny (dnes Národná knižnica Ukrajiny pomenovaná po V. I. Vernadskom). V súčasnosti je známych len niekoľko exemplárov, ktoré sa nachádzajú vo fondoch Inštitútu rukopisu a možno ich identifikovať vďaka exlibrisom, zápisom či iným poznávacím znakom (*Institut* [s. a.]).

KNIŽNICA PAVLA POTOCKÉHO

VZNIK A VÝZNAM

Knižnica Pavla Platonoviča Potockého sa začala formovať približne v 80. rokoch 19. storočia. Vznik knižnice súvisel s biografiou samotného Potockého (1857 – 1938) – generála delostrelectva, historika, muzeológa, zberateľa a mecenáša, ktorý pochádzal zo známeho kozáckeho šľachtického rodu. Narodil sa

v obci Prosjanivka v Kobylačskom okrese Poltavskej gubernie (dnes Poltavská oblasť), kde sa už v mladosti zaujímal o rodinnú históriu, archívy, staré dokumenty a pramene o dejinách Ukrajiny (Smyrnova 2023). Prvé kroky k vytvoreniu knižnice podnikol Potockyj už počas štúdia na vojenskom gymnáziu a jeho záujem o históriu sa postupne premenil na rozsiahlu výskumnú a zberateľskú činnosť.

Keďže v tom čase žil v Petrohrade (neskôr Leningrade), kde slúžil v armáde, jeho zbierka bola uložená tam. Klymová (1995) uvádza, že v roku 1924 boli finančné prostriedky na údržbu knižnice v bývalej budove na Jekaterinoslavskom prospekte (dnes prospekt Rimského-Korsakova v Petrohrade) vyčerpané. Potockyj si uvedomoval výnimočnú hodnotu svojej zbierky, ako aj problémy s jej uchovávaním v Petrohrade kvôli neustálemu zasahovaniu úradov a hrozbe rozptýlenia knižnice. Počas celého života túžil svoju jedinečnú zbierku kníh, ale aj muzeálnych predmetov darovať Ukrajine. Z tohto dôvodu vstúpil do zložitých rokovaní s Ukrajinskou akadémiou vied a vládou USSR, ktoré trvali niekoľko rokov. Zberateľ požadoval záruky neporušenosti zbierky, riadnych podmienok jej uchovávaní a využívania ako múzejného objektu. 28. apríla 1926 bola nakoniec podpísaná dohoda medzi Potockym a Ludovým komisariátom školstva USSR o darovaní zbierky Ukrajine „ako dar v plnom vlastníctve a správe ukrajinskej vlády v osobe jej ľudového komisariátu“ (Pasichnyk 2006). Miestom jej uloženia bola určená budova č. 6 s 15 miestnosťami na území Kyjevsko-pečerskej lavry. Koncom júna, resp. júla 1927 bola zbierka s celkovou hmotnosťou 38 ton, pre ktorú bolo vyčlenených sedem vagónov, prevezená z Leningradu do Kyjeva. Historicko-umelecká zbierka dostala názov *Múzeum Ukrajiny (Zbierka P. Potockého)* (Bilokin 2006).

Knižnicu využívali pracovníci Všeukrajinskej akadémie vied, Ludového komisariátu školstva a múzejnej správy USSR. Medzi aktívnych používateľov knižnice patrili poprední vedci tej doby: historik Ivan Krypjakovyč (1886 – 1967), spisovateľka a prekladateľka Ludmyla Starycka-Čerňachivska (1868 – 1941) či filozof Vasyl Sypovskij (1872 – 1930) (Bilokin 2006). Je známe, že Potockyj si vymieňal korešpondenciu s poľskými a ruskými vedcami a poskytoval prístup k materiálom aj zahraničným výskumníkom (Smyrnova 2023). Jeho zbierka bola svojím spôsobom alternatívou k štátnym archívom, najmä pokiaľ ide o dejiny ukrajinského kozáctva, staré tlače a memoaristiku.

OBR. 3 PAVLO PLATONVIČ POTOCKIJ
(UKRAJINSKÁ KNIHOVNÍČKA ENCYKLOPÉDIA)

Knižnica Pavla Potockého prekvapovala svojím rozsahom. Podľa odhadov výskumníkov obsahovala od 14 000 do 20 000 zväzkov kníh, ktoré zahŕňali približne 5 424 titulov v desiatich jazykoch (Bilokin 2006; Klymova 1994; Stelletsy 1927). Medzi nimi bol zastúpený ukrajinský, poľský, ruský, francúzsky, nemecký, latinský, anglický, taliansky a ďalšie jazyky.

Knižnica obsahovala aj značné množstvo periodických publikácií vrátane novín a časopisov z konca 19. a začiatku 20. storočia, albumov, rukopisov, atlasov a máp. Niektoré knihy sa v nej vyskytovali len v jednom alebo niekoľkých exemplároch. Súčasní výskumníci identifikovali prostredníctvom exlibrisov, autogramov a inškripcií vo fondoch Národnej historickej knižnice Ukrajiny 161 jednotiek pochádzajúcich z knižnice Potockého (Smyrnova 2022). Kompletný obraz rozsahu zbierky zostáva neúplný v dôsledku strát spôsobených udalosťami 30. a 40. rokov 20. storočia.

Témy zastúpené v knižnici Potockého boli mimoriadne široké a zároveň dobre štruktúrované. Jej jadro tvorili knihy a dokumenty o dejinách Ukrajiny – najmä z obdobia kozáctva, Hetmanátu a Litovsko-ruskej doby – a dejinách pravoslávnej cirkvi. Osobitné miesto zaujímali práce z oblasti vojenskej histórie, predovšetkým napoleonské ťaženia, dejiny armád rôznych európskych štátov a fortifikácia. Išlo predovšetkým o knihy a periodiká z oblasti vojensko-historickej tematiky (763 titulov, 5 699 zväzkov) a dejín Ukrajiny (4 419 zväzkov), pričom 408 publikácií malo označenie osobitne cenné a vzácné (Smyrnova 2023). Raritou boli rukopisy hetmanov, originálne staré albumy ukrajinskej krajiny, veľká zbierka geografických atlasov a máp, cenné domáce a zahraničné vydania zo 17. – 19. storočia reprezentujúce široké spektrum starého ukrajinsko-vedného bádania či publikácie s autogramami významných spisovateľov, vedcov a kultúrnych osobností Ukrajiny. Predmetom osobitnej pýchy zberateľa boli knihy z knižnice spisovateľa, básnika a maliara Tarasa Ševčenka (1814 – 1861).

Publikácie zahŕňali nielen staré tlače 17. – 18. storočia, ale aj dovedy najnovšie európske knihy. Potockyj cielene vyhľadával dokumenty, ktoré odrážali dejiny ukrajinských krajín a zdôrazňovali ich autonómnu kultúrnu hodnotu (Smyrnova 2023). Osobitné miesto v zbierke mali knihy pochádzajúce zo súkromných knižníc významných historických osobností vrátane historika a spisovateľa Mykola Kostomarov (1817 – 1885), jazykovedca a filozofa Oleksandra Potebňu (1835 – 1891) či vedca Jakiva Holovackého (1814 – 1888) (Kot 2020). Mnohé exempláre obsahovali venovania, autogramy a poznámky na okrajoch od predchádzajúcich majiteľov. Niektoré knihy zasielali Potockému samotní autori alebo výskumníci ako dar za konzultácie a spoluprácu. Medzi mimoriadne vzácné pramene patrili aj rukopisy, jedinečné dokumenty z archívov rodov Vyšneveckých, Apostolov a Drahomireckých, ako aj materiály pochádzajúce z kláštorných knižníc, pre-

dovšetkým Kyjevsko-pečerskej lavry a Počajeva, čo robí zbierku bibliofilsky a historicky významnou.

Pôvod fondov knižnice Potockého bol veľmi rozmanitý, čo svedčí o jeho erudovanosti, širokých vedeckých kontaktoch a aktívnej účasti na európskom knižnom trhu. Významnú časť kníh získal počas svojich ciest v Paríži, Viedni, Berlíne, Petrohrade, Evo-ve, Varšave a Krakove (Smyrnova 2019). Hlavnými zdrojmi dopĺňovania boli antikvariáty, aukcie, kníhkupectvá a dražby v západnej Európe.

Keďže sa knižnica nezachovala, je veľmi ťažké presne určiť, aký typ systematizácie kníh jej zakladateľ zvolil. Na základe dostupných vedeckých materiálov však predpokladáme, že fond knižnice bol rozdelený na tematické zbierky: vojenské, historické, rukopisy a pod. Potockyj nebol len milovníkom kníh, múzeí a archívov, ale pôsobil aj ako správca vojenských múzeí a vojensko-múzejných fondov leningradského oddelenia Glavnavuky a bol tiež čestným členom Poltavskej vedeckej archívnej komisie. Na základe toho možno vyvodzovať, že sa dobre orientoval v informačných celkoch a s veľkou pravdepodobnosťou udržiaval svoju knižnicu systematizovanú, logicky usporiadanú a s prehľadnou štruktúrou.

Klymová (1994, s. 22) uvádza, že „v roku 1922 Pavlo Platonovyč zostavil bibliografický zoznam ruských a zahraničných vydaní, vrátane periodík z vojenskej histórie Ruska 19. – 20. storočia, ktoré sa nachádzali v jeho súkromnej zbierke“. Zberateľ svoju prácu na usporiadaní zbierky charakterizoval nasledovne: „Hoci moja zbierka nemá všeobecne uznávaný inventár, bola vo veľkej miere odborne spracovaná. Knihy sú rozdelené do oddelení a opísané. Pre 8 060 diel všeobecnej knižnice boli napísané podrobné kartičky, často s uvedením ich významu pre Ukrajinu“ (Bilokon 2006, s. 154). Žiaľ, miesto uloženia tejto podoby katalógu sa nepodarilo zistiť. V roku 2022 pracovníci Národnej historickej knižnice Ukrajiny zostavili moderný tlačný katalóg, ktorý obsahuje popis 161 zachovaných položiek z knižnice Potockého (*Biblioteka* 2022). Katalóg obsahuje odkazy na proveniencie, pečiatky, autogramy a inškripcie, čo umožňuje sledovať históriu premiestňovania a uchovávaní časti knižného fondu. Obnovenie celej knižnice zostáva úlohou budúcich vedeckých výskumov.

Pavlo Potockyj nielenže zhromažďoval jedinečnú knižnicu, ale tiež aktívne spolupracoval s vedeckými, kultúrными a vzdelávacími inštitúciami. Jeho činnosť ďaleko presahovala rámec súkromného zberateľstva. Potockyj vnímal svoju zbierku ako kultúrne dedičstvo, ktoré sa malo stať základom národného múzea alebo vedeckého centra. Úzko spolupracoval s Ukra-

jinskou akadémiou vied, ktorej poskytoval prístup k prameňom, dopisoval si s vedcami a odovzdával im kópie dokumentov (Smyrnova 2023). Okrem toho spolupracoval s redakciami vedeckých časopisov a zostavovateľmi encyklopédií. Jeho *Múzeum Ukrajiny* sa malo stať kultúrno-vedeckým centrom Ukrajiny, v ktorom by boli uchovávané knihy, archívy a umelecké diela a kde by vedci mohli pracovať s prameňmi materiálmi (Bilokin 1988).

ZÁNİK

Knižnica Pavla Potockého, jedna z najvzácnejších súkromných zbierok v dejinách ukrajinského bibliofilstva, zanikla v dôsledku zložitého a tragického procesu, ktorý prebiehal počas 30. rokov 20. storočia v kontexte represívnej politiky sovietskej vlády. Jej zničenie nebolo náhlou udalosťou, ale dôsledkom cieľených krokov zameraných na vyvlastnenie, rozptýlenie a znevažovanie jedinečného kultúrneho dedičstva.

Všetko sa začalo v roku 1933 zatvorením múzea, do ktorého knižnica patrila, pre verejnosť. Už v januári 1934 vydal vtedajší ľudový komisár školstva Volodymyr Zatonskyj príkaz, podľa ktorého bola zmluva medzi Potockým a komisariátom školstva USSR z roku 1926 považovaná za „protisovietsku“ a samotná zbierka mala byť prevedená pod správu Všeukrajinského historického múzea. Zhabaním zbierky štát de facto porušil predchádzajúce podmienky, ktoré zaručovali jej zachovanie ako jednotného celku. V roku 1937 sovietska vláda rozhodla o rozdelení zbierky medzi rôzne inštitúcie, čo bolo pre samotného Potockého ťažkým úderom, keďže až do konca procesu trval na zachovaní zbierky v jej celistvosti. Nasledujúci rok, 24. júla 1938, bol Potockyj zatknutý a 27. augusta zomrel v dôsledku mučenia v Lukiánovskej väznici v Kyjeve. 29. septembra vykonali pracovníci NKVD prehliadku jeho bytu a skonfiškovali 4 500 kníh a ďalší majetok, ktorý bol odvezený a prevedený „do vlastníctva štátu“. Časť kníh bola bez akejkoľvek evidencie rozdelená medzi rôzne inštitúcie, najmä knižnicu Akadémie vied USSR (dnes Národná knižnica Ukrajiny V. I. Vernadského), Štátnu historickú knižnicu a knižnicu Centrálného historického múzea.

Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa osud zvyšku knižnice ešte viac skomplikoval. Na základe svedectiev očitých svedkov bola veľká časť kníh vyplienená okupačnou správou a miestnymi obyvateľmi a časť zbierky zhorela počas požiarov a bombardovania. Počas nemeckej okupácie dochádzalo k vyvážaniu vzácných publikácií do Nemecka za účelom doplnen-

nia Centrálnej knižnice Vyššej školy. Osud väčšiny z nich je dodnes neznámy.

Po vojne sa niektoré knihy podarilo identifikovať podľa exlibrisov a marginálií samotného Potockého. Časť týchto vydaní je uchovávaná v inštitúciách Ukrajiny – v Národnej knižnici Ukrajiny V. I. Vernadského, Národnom múzeu histórie Ukrajiny, Múzeu knihy a tlače atď. (Klymova 1995). Väčšina kníh však bola stratená alebo rozptýlená medzi súkromné zbierky a inštitúcie bez riadnej evidencie.

Je to nielen tragická kapitola v dejinách ukrajinskej kultúry, ale aj symbol totalitného režimu, ktorý je schopný zničiť to najcennejšie – národnú pamäť uchovanú v knihách.

ZÁVER

Šľachtické knižnice, ktoré vznikali na území dnešnej Ukrajiny, sú jedinečným javom na pomedzí kultúrneho dedičstva a osobnej intelektuálnej iniciatívy. Ich význam ďaleko presahoval hranice rodových sídiel – boli dôležitou súčasťou kultúrneho a spoločenského života, zdrojom poznania a vzdelanosti a v mnohých prípadoch aj oporou pri formovaní národného povedomia. V období, kedy sa ukrajinská spoločnosť nachádzala medzi tradíciou aristokratických hodnôt a rastúcimi emancipačnými snahami, zohrávali šľachtické knižnice nezastupiteľnú úlohu.

Tri vybrané knižnice – rodu Galaganovcov, rodu Mikoševských a Pavla Potockého – sa vyznačovali rozdielnym rozsahom, charakterom aj osudom, no všetky vznikli na základe podobnej motivácie: snahy ich zakladateľov systematicky zhromažďovať, uchovávať a sprístupňovať poznanie. Galaganovská knižnica sa postupne stala významnou inštitúciou s poloverejným charakterom, ktorá bola úzko prepojená so vzdelávaním a výskumom. Knižnica Mikoševských, hoci menšia, zaujala dôslednosťou v evidencii a šírkou tematického záberu a knižnica Pavla Potockého bola ukážkou toho, ako môžu silný osobný záujem a mecenášske cítenie prispieť k vytvoreniu zbierky s nadregionálnym významom.

Spoločným menovateľom všetkých troch knižníc je aj ich neskorší zánik, ktorý bol v mnohých ohľadoch symbolický. Zmeny politického režimu v 20. storočí – najmä nástup sovietskej moci – znamenali pre šľachtické knižnice koniec ich pôvodného fungovania. Ich fondy boli často rozptýlené, znárodné alebo znehodnotené a mnohé zbierky prišli o svoju

identitu. Napriek týmto stratám sa zachovalo množstvo cenných dokladov, ktoré v súčasnosti umožňujú prinavrátiť ich pôvodnú podobu a význam.

Z hľadiska historickej vedy i kultúrnej pamäti zostáva výskum týchto knižníc dôležitou výzvou. Nejde len o spracovanie zoznamov kníh či analýzu ich katalogizácie, ale aj o porozumenie tomu, akým spôsobom konkrétni ľudia formovali intelektuálne

prostredie svojej doby. Šľachtické knižnice tak nie sú len pozostatkom minulosti, ale aj dôkazom toho, že osobné iniciatívy môžu mať verejný dosah a že uchovávanie vedomostí je jednou z najvyšších foriem kultúrnej zodpovednosti.

Článok bol recenzovaný

POZNÁMKY

- ¹ Na štylistické a jazykové úpravy a na kontrolu logickej nadväznosti jednotlivých častí textu bol použitý nástroj Chat-GPT, ktorý slúžil ako podporný nástroj v procese písania, nie ako náhrada vlastnej odbornej analýzy a výskumu. Všetky interpretácie, výber a štruktúra informácií, ako aj konečná podoba textu sú dielom autorky článku, ktorá zodpovedá za obsah a správnosť uvedených údajov.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Biblioteka Pavla Platonovycha Pototskoho: katalog koleksii Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy.* 2022. Online. Kyiv: Ministerstvo Kultury Ta Informatsinoi Polityky Ukrainy. Dostupné na: <https://drive.google.com/file/d/1X-dA4WVIAsj0LDCITcHBcrfnPKOtDE4Qm/view>. [zobrazené 2025-05-31].
- BILOKIN, Serhii. 2006. *Muzej Ukrainy: Zbirka P. Pototskogo: Doslidzhennya, materialy. Serhii Bilokin (Kyiv): Personalnij sajt istorika Ukraini.* Online. Dostupné na: <https://www.s-bilokin.name/Personalialia/Potocky.html>. [zobrazené 2025-05-31].
- BILOKIN, Serhii. 1988. *Kolehiia Pavla Halahana. Kyiv.* č. 8.
- BUDZAR, Maryna a Yevhen KOVALOV. 2021. *Liudyna ta yii knyhy: katalog biblioteky Hryhoriia Halagana yak dzherelo dlia yoho intelektualnoi biohrafii. Ukrainska biohrafistyka.* Online. č. 21, s. 309 – 340. Dostupné na: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2021_21_22. [zobrazené 2025-05-31].
- CIBOROVSKA-RYMAROVYČ, Iryna. 2006. *Rodovi biblioteky Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII stolittia (Vyshnevetskykh-Mnishkevich, Pototskykh, Mikoshevskykh): istorychna dolia ta suchasnyi stan.* Online. Dostupné na: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00000406.pdf. [zobrazené 2025-05-31].
- DENYSKO, Liudmyla a Yulia RUDAKOVA. 2017. *Kolehiia Pavla Halahana.* In: *Knyzhkovi znaky na knykhakh iz koleksii ridkysnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho.* Kyiv: Nacionalna biblioteka Ukrainy, s. 215 – 219.
- Institut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: F.119 (Galagany): Op. 1: Spr. 3 (Katalog biblioteky Hryhoriia Pavlovycha Galagana na 1 sichnia 1853 r.).* [s. a.]. Rukopis. Pocherk Mykoly Andriiovycha Markevycha: 44 ark., chystykh — 18.
- Istorychni bibliotechny zibrannia ta koleksii u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Dovidnyk: Vypusk 1: Istorychni biblioteky derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva.* 2020. Online. Kyiv: Nacionalna Akademiia Nauk Ukrainy. Dostupné na: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004045.pdf. [zobrazené 2025-05-31].
- KLYMOVA, Kateryna (zost.). 1995. *Muzej Ukrainy (Sobranie P. P. Pototskogo): Časť 1: Ukazatel' arhivnykh materialov i bibliografii.* Online. Kiev: Nacionalnaja Akademija nauk Ukrainy. Dostupné na: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0015263.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0. [zobrazené 2025-05-31].
- KLYMOVA, Kateryna. 1994. *Biblioteka Pavla Pototskoho. Bibliotechny vistyky.* Online. č. 5 – 6, s. 21 – 23. Dostupné na: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1994_5-6_14. [zobrazené 2025-05-31].
- KOLESNYK, Yevheniia. 1988. *Knyzhniie kolleksyy Tsentralnoi nauchnoi byblyoteky Akademyy nauk USSR: Naukova dumka.*

- KOLESNYK, Yevheniia. 1973. Biblioteka M. A. Markevycha. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. č. 1, s. 108 – 110.
- KOLESNYK, Yevheniia. 1971. Tsinna knyzhkova kolektsiia. *Literaturna Ukraina*. 1971, 28 veresnia.
- KOT, Serhii. 2020. *Povernennia i restytutsiia kulturnykh tsinnosti u politychnomu ta kulturnomu zhytti Ukrainy XX – poch: XXI st.*
- MYSHCHENKO, Fedir. 1888. *Hryhoryi Pavlovykh Halahan*. Kyiv.
- OHLOBLYN, Oleksandr. 2003. *Ukrainska istoriohrafia: 1917 – 1956*.
- PASICHNYK, Mykola. 2006. *Istoriia Ukrainy*. TextBook. Online. Dostupné na: <https://textbook.com.ua/istoriya/1473447853/s-22?page=4>. [zobrazené 2025-05-31].
- SHANDRO, Vasyl. 2021. *Kolehii Pavla Halahana – 150 rokiv: yak vona vplynula na rozvytok ukrainskoi kultury ta nauky*. *Suspilne Kultura*. Online. 2021-10-04. Dostupné na: <https://suspilne.media/culture/168970-kolegii-pavla-galagana-150-rokiv-ak-vona-vplynula-na-rozvitok-ukrainskoi-kulturi-ta-nauki>. [zobrazené 2025-05-31].
- SHCHAPOV, Yaroslav. 1959. *Sobranie Y. Y. Lukashevycha y N. A. Markevycha: Opysanye*. Moskva.
- SMYRNOVA, Svitlana. 2023. *Biblioteka Pavla Pototskogo*. *Ukrainska Bibliotechna Encyklopediya*. Online. 2023-10-31. Dostupné na: <https://shorturl.at/KtAiE>. [zobrazené 2025-05-31].
- SMYRNOVA, Svitlana (zost.). 2022. *Biblioteka Pavla Platonovycha Pototskoho: kataloh kolektsii Natsionalnoii istorichnoii biblioteky Ukrainy*. Natsionalna istorychna biblioteka Ukrainy.
- SMYRNOVA, Svitlana. 2019. Vydannia z knyhozbirni p. P. Pototskoho u fondi Natsionalnoi istorychnoi biblioteky Ukrainy: poshuk ta identyfikatsiia. Online. In: *Mizhnarodna naukova konferentsiia „Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: aktualni tendentsii u tsyfrovu epokhu“*. Dostupné na: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/767>. [zobrazené 2025-05-31].
- STELLETSKY, Hnat. 1927. *Ukrainska zbirka P. Pototskogo. Chervonij shlyah*. roč. 48, č. 3, s. 180 – 182.
- STOLBIUK, Svitlana. 2024. *Biblioteka kolehii Pavla Halahana*. Instagram. Online. 2024-06-04. Dostupné na: <https://www.instagram.com/reel/C7zul1btaSa/>. [zobrazené 2025-05-31].